KIBRISLI ALİ RUHİ EFENDİ VE KIBRIS'TAKİ İMAR FAALİYETLERİ

ENES KAVALÇALAN
Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi
Sanat Tarihi Bölümü
eneskavalcalan@hotmail.com

ÖZ

Ali Ruhi Efendi'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Girne'ye bağlı Gambili (Hisarköy)'de doğup büyüdüğü bilinmektedir. II. Mahmud'un saltanat döneminde, 1826 yılında Tersane Hazinesi tarafından Kıbrıs muhassıllığı görevine atanmıştır. Aldığı görevi başarıyla yerine getiren Ali Ruhi Efendi Kıbrıs'ta yaptırdığı hayır yapılarıyla da ün kazanmıştır. İnşa ettirdiği yapılarla bani kimliğini de ön plana çıkaran Ali Ruhi Efendi muhassıllık görevini sürdürdüğü süre zarfında dört çeşme, bir cami, bir sıbyan mektebi, bir muvakkithane ve bir kütüphane yaptırmıştır. Yaptırdığı eserlerin devamlılığını da düşünen Ali Ruhi Efendi, bu eserlerin ihtiyaçlarının karşılanması için vakıflar kurdurmuştur. Osmanlı imparatorluğunun dağılma süreci yaşadığı böyle bir dönemde, Kıbrıs gibi farklı etnik grupların üzerinde hayatını sürdürdüğü bir adada, bu tarz inşa faaliyetlerinin devam etmesi hangi gruba ait olursa olsun halkların ortak kültür çevresinde toplanmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu bağlamda yapılan araştırmayla, imar faaliyetleri ele alınan Ali Ruhi Efendi'nin Kıbrıs'taki bani kimliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Günümüze ulaşamayan yapıları da içeren bu çalışmada ilk defa Ali Ruhi Efendi'nin yaptırmış olduğu eserler bir başlık altında toplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Ruhi Efendi, Kıbrıs, vakıflar

ALI RUHI EFENDI AND HIS CONSTRUCTIVE CTIVITIES/FUNCTIONS IN CYPRUS

ABSTRACT

We do not have enough information on Ali Ruhi Efendi's life. We know that he was born in Gambili (Hisarköy) which is a part of Girne. In 1826, during the reign of Sultan II. Mahmud, he was appointed as the tax collector of Cyprus by Tersane Hazinesi. Ali Ruhi Efendi fulfilled his service successfully and also in this period he had a lot of social structures done. During his governorship period he built four fountains, a mosque, a primary school, a library and a muvakkithane[1]. Ali Ruhi Efendi became famous on the island with these building activities. For the maintenance of these buildings he also established many *vakfs*.

In a period in which Ottoman empire start to regress, in the island of Cyprus that host many kinds of ethnical identity, continuation of this kind of activities shows us that all members of the population tried to come together around the common cultural values.

This study is about Ali Ruhi Efendi's constructive functions. In this context, all the constructions that he contributed to are studied for the first time under the same topic and also we investigate the buildings that could not survive until today.

Keywords: Ali Ruhi Efendi, Cyprus, foundations.

[1]Muvakkithane is the place where the attendant determine the time for ezan.

1. GİRİŞ

18. yüzyılın sonuna doğru Fransız İhtilali sonucunda Milliyetçilik akımının ortaya çıkmasının ardından, 19. yüzyılın başlarında Sırp ve Yunan ayaklanmalarıyla birlikte Osmanlı imparatorluğu tam bir dağılma sürecine girmiş bulunmaktaydı. İmparatorluğun dağılmasını önlemek amacıyla birçok yenilik hareketleri yapılmış, sonuç olarak Tanzimat ve Islahat Fermanları yayınlanmıştır. Alınan bu kararlarla halkın can ve namus güvenliği sağlanmış, toplumun eşitlik, birlik ve bütünlüğü hedeflenmiştir. Batıyı daha iyi anlama çabaları sonucunda askeri, idari, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarında yapılan yenilikler de bu aşamada yetersiz kalmış, I. ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla imparatorluğun ömrünü uzatacak daha demokratik bir yönetim sürecine girmek amaçlanmıştır. Ancak bu yeniliklerin sorunları giderecek köklü çözümler içermediği zaman içinde anlaşılacaktır.

Osmanlı topraklarında değişim rüzgârları eserken, bu toprakların bir parçası olan Kıbrıs hakkında 1785 yılında Divan-ı Humayun'a bağlanarak adaya bir muhassıl[2] atanması kararı alınmıştır(Gazioğlu 1994: 125). Adanın bu durumu 1839'daki Tanzimat Fermanı'na kadar devam etmiştir. Yenilik hareketleri sırasında Kıbrıs Rodos Paşalığı'na bağlı sancak olarak yönetilmeye başlanmıştır(Gazioğlu 1994: 126).

Böyle bir dönemde Ali Ruhi Efendi'nin H. Rebiülahir 1242 (M. Kasım 1826) tarihinde Tersane Hazinesi tarafından Kıbrıs muhassıllığına atanma kararı alınmıştır[3]. H. 11 Zilkade 1243 (M. 25 Mayıs 1828) tarihli diğer bir kayıtta ise halkın Ali Ruhi Efendi'den memnun olduğu ve ikinci kez Kıbrıs muhassıllığı görevine atanmasına karar verildiği anlaşılmaktadır (K.Ş.S. 33, 56/1). 1831 yılına kadar görevde kalan Ali Ruhi Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgimiz oldukça sınırlıdır. Aslında Gambilili[4] olan Ali Ruhi Efendi, kendi adına kurduğu vakfın bir parçası olan Lefkoşa'daki Laleli Camisinin imamlığını da yapmaktaydı (An 2002: 33-38). Kıbrıs'ta daha çok bani kimliğiyle ön plana çıkmış olan Ali Ruhi Efendi'nin ne zaman vefat ettiği ve nereye defnedildiği hususunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2. ALİ RUHİ EFENDİ'NİN KIBRIS'TAKİ İMAR FAALİYETLERİ

2.1. LEFKOŞA LALELİ CAMİ VE ÇEŞMESİ

Cami, günümüzde Ali Ruhi Sokağı üzerinde yer almaktadır. Şer'iyye sicillerindeki kayıtlara göre ise caminin bulunduğu mahal Abdi Çavuş Mahallesi olarak geçmektedir.

Esasında bir ortaçağ şapeli olan yapı mihrap, minber, minare ve bir de son cemaat yeri eklenerek H. 1242 (M. 1826-27) yılında camiye çevrilmiştir. H. 5 Cemâziyelâhir 1243 (M. 24 Aralık 1827) tarihli bir belgede Ali Ruhi Efendi'nin Lefkoşa'da bulunan üç dükkân ve bahçelerini müştemilatıyla birlikte ve Sarayönü'nde bulunan berber dükkânı ile Mofsili ve İncirli Köyleri'nde bulunan toplam 130 adet zeytin ağacını, caminin görevlilerinin ücretleri ile caminin tamir ve bakım masraflarını karşılamak üzere vakfettiği

[2] **Muhassıl**: Tanzimat Döneminden önce vergi tahsildarı anlamında kullanılmaktaydı. Sancağın en büyük idare amiri olan mutasarrıftan küçük, kaymakam ve müdürler derecesinde bir memur (Develliođlu 2003: 670).
[3] Ali Ruhi Efendi'nin H. Rebiülâhir 1242 yılında göreve başladığı Şer'iyye sicillerinde kaydedilmiştir (K.Ş.S. 32, 72/1)
[4] Girne'ye bağlı bir köydür.

kaydedilmiştir. Bu vakfın mütevelliliğine Hasan Efendi bin İsmail'i tayin edilmiştir (K.Ş.S. 33, 27/2; K.Ş.S. Kara Kaplı Vakfiye Kaydı 33/1).

Caminin 19. yüzyıl sonlarında onarım gördüğü bilinmektedir. Ancak bu onarımın içeriğine dair bir veriye rastlanmamıştır. Cami 1908 yılında da bir onarım geçirmiştir. Bu onarım Nikolaki Kalla adlı bir ustaya yaptırılmış ve toplamda £17.10 harcanmıştır (Bağışkan 2005: 88).

Kâgir cami 12.85x3.30 m. ölçülerinde olup enine dikdörtgen bir plan sergilemektedir (Fig.1). Doğu duvarı üzerinde yer alan apsis, cepheden yarım daire şeklinde bir taşıntı yapmaktadır. Tek bir mekândan oluşan caminin üzeri beşik tonozla örtülmüş olup, üst örtüsü üç adet kemerle desteklenmiştir. (Fig. 2)

Caminin minaresi kuzey cephesinin batı köşesine konumlandırılmıştır. Yapının orijinal minaresi tehlike arz ettiği gerekçesiyle 1978-79 yılında yıktırılmış ve yerine bugünkü minare yaptırılmıştır (Bağışkan 2005: 88). Minarenin kuzeye doğru yaptığı çıkıntı, doğudan bir duvarla karşılanmış, arada kalan kısım ise son cemaat yeri olarak düzenlenmiştir. Son cemaat yeri üç ahşap ayağın taşıdığı dört sivri kemerle avluya açılmaktadır.

Caminin girişi kuzey cephesi üzerinde yer almaktadır (Fig. 3). Cephenin merkezinden hafif doğusuna kaydırılmış giriş kapısının üzerinde kitabesi bulunmaktadır. Caminin altı satırlık, sülüs yazılı kitabesinin okunuşu şu şekildedir:

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Ali Ruhi Efendi ol keremkâr-ı ali haslet	*O cömert ve iyi ahlaklı Ali Ruhi Efendi*
Aliyy'ul kadr ola her dem o zat-ı mahmidet-i asar	*Cuma gecesi her an o kişi eserleriyle övülsün*
Vatangâh-ı kadim-i Kıbrıs teşrifsaz oldu	*Kadim vatangâhı Kıbrıs şereflendi*
Muhassıl olarak enva-ı ihsanı olup hubi etvar	*Muhassıl olarak çeşitli güzel ihsanlarda bulunmuştur.*
Olup vali gelince beldesine mecd-ü rıfatle	*Büyük bir azametle memleketine vali olarak gelince*
Dediler zulmet-i şami gidüp subh oldu ta pür-nur	*Dediler karanlık gidip, nur dolu bir aydınlık oldu*
En evvel hayrı oldu bu beldede bu cami-i dil-güşa	*Bu gönül açıcı cami bu beldedeki ilk hayrı oldu*
Nice hayrata bundan sonra tevfik ede Hakk her bar	*Hakk bundan sonra her seferinde daha nice hayırlara muvafık eylesin*
Dedi tarihini Hilmi dua güy-u senakarı	*Onu öven Hilmi duayla tarihini dedi*
Gelup ruhi hayata nail oldu cami'el envar	*Ruhi hayata gelip sahip oldu nurlu camiye*
Ketebe el fakir esseyid Feyzullah dede	*Yazıcı, el fakir esseyid Feyzullah dede*
1242	*1826-27*

(Çuhadaroğlu ve Oğuz 1975: 4; Bağışkan: 87)

Mihrap girişin karşısına konumlandırılmıştır. Caminin yarım daire kesitli mihrabı günümüzde tamamen ahşap malzemeyle kaplanmıştır.

Caminin minberi 1895 yılında eklenmiştir. Minberin yapımı için Lefkoşalı bir marangoz olan Hacı Hasan'a £4 ödeneceği kaydedilmiştir (Bağışkan 2005: 88). Bugünkü minber ahşaptan yapılmış olup oldukça sade bir görünüme sahiptir.

Harimin batısında bir de kadınlar mahfili yer almaktadır. Ahşap mahfile son cemaat yerinde bulunan bir kapıdan çıkılmaktadır.

Caminin avlusu yoldan bir istinat duvarıyla ayrılmıştır. Duvarın yola bakan kuzey yüzünde sivri kemerli, sade bir çeşme yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşmenin üzeri badanayla sıvandığından malzemesi tespit edilememiştir. Niş içerisinde yer alan kitabesine göre çeşme Ali Ruhi Efendi tarafından 1827-28 yılında yaptırılmıştır. (Fig. 4)

Sülüs hatla yazılmış dokuz satırlık kitabenin Türkçe okunuşu şöyledir (Fig. 5):

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Ali Ruhi Efendi namdaş saki-i kevser	*Ali Ruhi Efendi sundu bize cennet suyunu*
Olunca Kıbrıs'ın vali ola kadr-i zi-şan	*Kıbrıs'a vali olunca gücü ve şöhreti oldu*
Suyun buldu umur-u belde hüsnü reyi fikriyle	*Güzel fikirleriyle şehirde suyu buldu*
Nizamın buldu ehli beldenin hali perişanı	*Perişan şehrin hali düzen buldu*
Kadimi ab-ı ruyu beldemizdir zatı mes'udu	*Eskiden beri suyun kalbi olan beldemizi mesut etti*
N'ola rahat bulursa sayesinde cümle sükkânı	*Rahat buldu sayesinde bütün ikamet edenler*
Bu dil-cu çeşme-i kevser mizacı eyleyüb inşa	*Bu gönül çeken çeşmeyi inşa eyleyip*
Suya kandırdı dest-i himmetiyle cümle atşanı	*Himmetiyle bütün susamışları suya kandırdı*
Sevabın valideyni ruhuna tahsis edüb amma	*Sevabını validesinin ruhuna adadı*
Müheyya eyledi onlar için esnan-ı gufranı	*Onlar için rahmetler silsilesini hazırladı*
Heman kabrinde anlar neş'e-yab rahman oldukça	*Onlar kabrinde neşeli oldukça*
Hüda versin bu zat-ı ekreme ömrü firevanı	*Hüda versin bu cömert kişiye uzun ömrü*
Zeban-ı lüle işrab eyledi atışana tarihin	*Lülenin dili içirdi susayana tarihin*
Revan etti yine Ruhi Efendi mai hevanı? 1243	*Akıttı yine Ruhi Efendi alçaklık suyunu M.1827-28*

(Konur 1946: 83; Alasya 1964**:** 183; Bağışkan 2005: 407-408)

H. 11 Cemâziyelâhir 1243 (M. 30 Aralık 1827) tarihli bir sicilde Kıbrıs Muhassılı Ali Ruhi Efendi'nin, Haremeyn Evkafı'na bağlı Ayasofya ve Ömeriye Camilerine gelen Lefkoşa Kalesi dışındaki su kaynakları çevresinde, kazdırmış olduğu kuyulardan çıkan toplam on altı lüle suyun, on dört lülesini Haremeyn Evkafı'na bağışlamıştır. Kalan iki lüle suyun da belirli ücret karşılığında Ayasofya Camii su kanallarından akıtılarak İbrahim Paşa Mahallesindeki maksemden itibaren, kendisinin Abdi Çavuş Mahallesinde yaptırdığı caminin çeşmesine ulaştırılması hususunda teklif vermiştir. Yaptığı teklifin Haremeyn Evkafı mütevellisinin Kıbrıs'taki Kaymakamı el-Hac Ahmed Efendi tarafından kabul edildiği kaydedilmiştir (K.Ş.S. 33, 29/1; K.Ş.S. Kara Kaplı Vakfiye Kaydı, 39/2; K.Ş.S. Kara Kaplı Vakfiye Kaydı, 40/1).

Çeşmenin arka tarafında su deposu yer almaktadır. Cami avlusunun duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan deponun güney cephesine birer sivri kemerle vurgulanan üç çeşme yerleştirilmiştir.

2.2. LEFKOŞA, LALELİ SIBYAN MEKTEBİ

Sıbyan mektebi caminin yanında yer almaktaydı. Mektebin kuruluşuyla ilgili ayrıntılı bilgilere rastlanmamakla birlikte Ali Ruhi Efendi'nin H. 1243 (M. 1826) yılında mektep hocasına verilmek üzere günlük 16 kuruşluk bir vakıf kurdurduğu bilinmektedir (Behçet 1969: 50). Mektep, 1893 yılında içerisinde 80 öğrencinin eğitim gördüğü tek odadan meydana gelmekteydi. Bu odanın onarılması ve genişletilmesi için Evkaf İdaresi'ne başvurulmuş, Evkaf İdaresi de bu iş için usta Nikolaki Kalla'yı görevlendirmiştir. Sonuç olarak odaya bir kemer eklenerek mektep genişletilmiştir. 1930'lu yılların başlarında burasının M. Sadık tarafından dikiş-nakış eğitimi vermek üzere kiralandığı bilinmektedir. Bu dönemde mektep Debbağ Derviş Efendi Vakfı'na ait görünmektedir (Bağışkan 2005: 89).

Mektepten günümüze hiçbir mimari kalıntı ulaşamamıştır. Yapının planıyla da ilgili elimizde sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Sadece kitabesinin 1965 yılında sökülerek Mevlevi Tekkesi Müzesi'ne taşındığı bilinmektedir (Çuhadaroğlu ve Oğuz 1975: 4).

Sıbyan mektebinin sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitabesinin Türkçe okunuşu şu şekildedir (Fig. 6):

Kitabenin okunuşu	**Anlamı:**
Vali-i Kıbrıs Ali Ruhi Efendi kim hüda	*Kıbrıs valisi Ali Ruhi Efendi ki Tanrı*
Eylesin ol zat-ı ali şanı nail-i metalib	*O yüce kişiyi isteklerine kavuştursun*
İnşirah-ı kalble hayrata ragıbdır heman	*Kalbin açığa çıkmasıyla hemen hayrata rağbet eder*
İmtisal etmek ile emr-i celili fariga-be	*Kıymetli emire uymak ile*
Eyledi inşa bu dilkeş mektebi irfanı hem	*Bu kalbi cezbeden mektebi inşa eyledi*
Valideyni ruhuna kıldı mesubatın hibe	*Mükâfatlarını validesinin ruhuna hibe etti*
Ehli mekteb-i Rabb yesirle duaya başlasın	*Allah mektebinin dostları kolayca duaya başlasın*
Sahib'ül hayrı ede Mevla aliyyül mertebe	*Hayır sahibini Mevla yüksek mertebelere getirsin*
Bu düşer layık ki hoca eyleye şu tarihi	*Hocanın bu tarihi düşmesi layıktır ki*
Oku furkan-ı aziz-i gel bu nazik mektebe 1243	*Oku aziz Kur'an'ı, gel bu nazik mektebe M.1827-28*

(Çuhadaroğlu ve Oğuz 1975: 4; Bağışkan 2005: 89)

2.3. LEFKOŞA, SULTAN MAHMUT KÜTÜPHANESİ

Kütüphane Lefkoşa'da Surlariçi bölgesindeki Selimiye (eski Ayasofya) Camii'nin doğusunda yer almaktadır. (Fig. 7)

Edirne Antlaşmasıyla 1829 yılında Mora'da Yunanistan devletinin kurulmasının ardından Osmanlı Devleti Ege ve Akdeniz'deki adalarda merkezi bir politika izleme kararı almıştır. Bu merkezileşme süreci dâhilinde Kıbrıs'ta o tarihe kadar ayrı vakıflar ve muhtarlıklarda bulunan kütüphanelerin merkezi bir kütüphane sisteminde toplanması kararı alınmıştır (Parmaksızoğlu 1964: 8-9).

Kütüphanenin II. Mahmud'un emriyle Ali Ruhi Efendi tarafından H. 1245 (M. 1829-30) yılında inşa ettirildiği bilinmektedir (Behçet 1969: 41; Bağışkan 2005: 352). Kütüphanenin inşa masrafları, giderleri ve çalışanların masrafları II. Mahmud'un gelirlerinden karşılanmış ve kütüphane giderleri vakıfları içinde hesaplanmıştır. Buna rağmen II. Mahmud kütüphaneye kendi adını vermemiş ve Kütüphane-i Amire (Devlet Kütüphanesi) adıyla anılmasını istemiştir. Ancak yerli halk tarafından kütüphanenin adı II. Mahmut veya Sultan Mahmut adıyla anılmaktadır (Parmaksızoğlu 1964: 9).

Kütüphanenin inşasıyla ilgili iki tane kitabe günümüze ulaşabilmiştir. Kıbrıs Şer'iyye Siciller'inden H. 5 Cemâziyelevvel 1245 (M. 2 Kasım 1829) tarihinde Ali Ruhi Efendi'nin Lefkoşa'da gedik diye tabir edilen bir kahvehaneyi satın alarak gelirini kütüphanenin ferrâş ve bekçilik hizmetinde bulunacak kişilere verilmek şartıyla vakfettiği öğrenilmektedir (K.Ş.S. 33, 172/1).

Kütüphanenin taş kitabesi günümüzde giriş kapısının hemen güneyindeki duvara monte edilmiş şekilde durmaktadır. Kitabenin Türkçe okunuşu şu şekildedir (Fig. 8):

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Hazreti sultan Mahmud Han ali rütbetinü	*Yüce rütbeli hazreti sultan Mahmud Han*
Ruz-i şeb yazılmada hayrat-ı çarh-ı atlasa	*Gece-gündüz hayırları atlasın çarkına yazılmakta*
Hacegan devletinden hanedan-ı beldeden	*Hocaların devletinden hanedan memleketinden*
Çün Ali Ruhi Efendi oldu vali Kıbrıs'a	*Zira Ali Ruhi Efendi Kıbrıs'a vali oldu*
Arz idüp dergâhına daru'l kütüb inşa itti	*Padişaha arz edip kütüphane inşa etti*
İzin alub savb-ı hümayundan bu hayrı akdese	*Padişahtan en kutsi hayır için izin alıp*
Bir kütübhane bina ettirdi kim hayran olur	*Hayran olunacak bir kütüphane inşa ettirdi*
Resmini seyr eyleyen erbab-ı fenn-i hendese	*Hendese(matematik-geometri) biliminin ustaları resmine ibret almak için bakar*
Evvela her mübtedi kılsun âdi devletin	*Önce devlet âdetinden her yeni öğrenci kullansın*
Saniyen büd eylesin tahsil-i ilm-i enfese	*İkinci olarak diğer öğrenim görenler sahip çıksın*
Ol makam-ı pake dâhil olmaz talib olan	*Temiz makamda ol yabancı olan giremez*
Ta küşade olmayınca ana bab-ı medrese	*Medresenin ana kapısı açılmadıkça*

(Bağışkan 2005**:** 352)

Hala kütüphanenin içinde yer alan H. 1245 (M. 1829-30) tarihli ahşap kitabenin Türkçe metni ise şöyledir (Fig. 9) [5]:

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Şehinşah-ı muazzam Hazreti Sultan Mahmut Han	*Şahların şahı koskoca hazreti sultan Mahmud Han*
Hatadan hıfz ide zat-ı şerifin Rabbena el-Mabut	*Kendisine tapınılan ve bizi besleyen Tanrı o mübarek zat'ını hatadan korusun*
Kütüphane binasiyle edip Lefkoşa'yı ihya	*Kütüphane binasıyla Lefkoşa'yı canlandırdı*
Talepkaran-ı ilmi eyledi çün naili maksud	*İlim isteyenleri amacına kavuşturdu.*
Kemal-i ihtimamından ana nazır edip tayin	*Gayret ve dikkatle ona bir görevli tayin etti*
Tetimmetiyle oldu ol mekân-ı dil-güşa meşhud	*Tamamlanmasıyla iç açıcı bir mekân oldu*
Ali Ruhi Efendi vali-i maksure-i Kıbrıs	*Kıbrıs'ın valisi Ali Ruhi Efendi*
Binasında olup emri-i emanetle şeref efruz	*Emir üzerine binanın emanetiyle şereflendirildi*
Yapub kurbunda bir kaşane-i dilcuyi hoş nazar	*Yakınında hoş bir saray yapıp*
Anı nazarlara meşruta kıldı ola heman …	*Sarayı meşruta[6] kıldı…*
Hüda ol padişahın saye-i lütfunda her daim	*Her zaman padişahın gölgesinde doğru yolda ol*
Ede ol zatı sahibi himmeti eltafıyla pür sud	*O himmet sahibi kişinin lütuflarıyla çok sevilsin*
Geçip bir kez olup nazır dedim bir sade ruh-i tarih	*Bir kez bakıp bir sade tarih dedim*
Nezarethane yaptırdı şerefver Ruhi pür cud 1245	*Ruhi cömertlikle şerefli bir nezarethane yaptırdı M. 1829-30*

(Bağışkan 2005:352-353).

Kütüphane doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (Fig. 10). Yapının cepheleri oldukça sade olup güney ve batı cephelerinde üçer, kuzey cephede ise iki pencere yer almaktadır. Pencere sıralarının üzerine cepheyi ortalayacak şekilde mermer levhalar yerleştirilmiştir. Bu levhaların tümünde ما شاء الله "Maşallah" ibaresi yazmaktadır.

Yapının doğusunda iki birimli giriş revağı yer almaktadır. Bu revak birimlerinden güneydeki sonradan kapatılarak kütüphane görevlileri için ayrılmıştır (Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü 1982: 30). Bu mekân güney duvarı üzerine açılan bir pencereyle aydınlatılmaktadır. Pencerenin üzerinde Sultan II. Mahmud'a ait H. 1244 (M. 1828-29) tarihli tuğra yer almaktadır (Fig. 11). Dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınan tuğranın taç kısmı bir vazo içerisinden çıkan yaprak ve çiçeklerle bezenmiştir.

Kütüphaneye doğu cephesinin kuzeyine kaydırılmış basık kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Kapının üzerinde yer alan levhada **فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ** "Fiha kutubun kayyimeh" (*O sayfalarda en doğru hükümler vardır*.) (Kur'an, Beyyine Suresi 3. Ayet) yazmaktadır (Fig. 12). Düz profilli silmelerle çerçevelenen levhanın üçgen şekilli taç kısmı akant yapraklarıyla, barok üslupta bezenmiştir. Kare planlı kütüphane pandantiflerle geçişin sağlandığı bir kubbeyle örtülmüştür.

[5]Kıbrıs Vakıflar İdaresi'nde yeterli eleman olmadığı gerekçesiyle kütüphaneyi açacak bir görevli bulunamamıştır. Bu sebeple yapının içine girilememiştir. Kütüphanenin içiyle ilgili fotoğrafları benimle paylaştığı için Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşiv Sorumlusu Mustafa Kemal Kasapoğlu'na teşekkürlerimi borç bilirim.

[6] Sahibi tarafından mirasçılara satılmamak şartıyla bırakılmış gayr-i menkul. (Devellioğlu 2003: 633)

Kütüphane tamamlandıktan sonra Kıbrıs idadisinde Arapça ve Farsça hocası olarak görevli bulunan Hasan Hilmi Efendi'den Kıbrıs halkının şükranlarını bildirmek için II. Mahmud'u öven bir manzume yazması istenmiştir. Hilmi Efendi'nin yazdığı 48 beyitlik methiye çok beğenilmiş ve kütüphanenin duvarlarına işlenmiştir (Fig. 13-14). İki satır halinde, altın yaldızlı kabartma şeklinde işlenen yazı, pencere sırasının üst seviyesinden bütün duvarları dolaşmaktadır (Fedai 2000: 11-12; Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü 1982: 30)[7].

Kütüphanenin çevresi günümüzde demir parmaklıklarla çevrelenmiş olup halen kullanılmamaktadır.

2.4. LEFKOŞA, KÜÇÜK MEDRESE ÇEŞMESİ

Çeşme, İdadi Sokağı üzerinde yer almaktadır. Günümüzde işlevini yitirmiş olan eser, bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir (Fig. 15). Çeşmenin kitabesinde mermer, diğer bölümlerinde ise kesme taş kullanılmıştır. Eser, niş içerisindeki kitabesine göre H. 1244 (M. 1827-28) yılında Kıbrıs muhassılı Ali Ruhi Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Çeşme Arap Ahmet Suyu'ndan beslenmektedir (Altan 1986: 635).

Çeşmenin sekiz satırlık nesih hatlı kitabesinin okunuşu metni şu şekildedir (Fig. 16):

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Ve cealnâ minel mâi kulle şey'in hayy	*Yaşayan her şeyi sudan yarattık*
Sadakallahü'l-Âzim	*Allah doğruyu söyler*
(Kur'an, Enbiya Suresi, 30. Ayet)	
Ali Ruhi Efendi mazhar-i feyz-i Huda olsun	*Ali Ruhi Efendi Allah'ın bereketine sahip olsun*
Baharistan-i ömr ü devleti behçetnüma olsun	*Ömrünün baharı güzellikler görsün*
Suyundan düşmesün bahr-i safada fülk-i ikbali	*Sefa denizinde talih gemisi suyundan düşmesin*
Muvafık bad ile mersay-i maksuda resa olsun	*Uygun rüzgâr ile istediği şeyi elde etsin*
Kederden hıfz edüp ab-i zülal-i hatırın Mevla	*Mevla tatlı su gibi hatırını kederden koruyup*
Muradınca akup cuy-i sa'adet pür-safa olsun	*Muradınca akıtsın saadet nehrin çok safi olsun*
Muhassıl oldu enva'-i meberratı diyarında	*Diyarında hayır için çeşitli işler yaptı*
Refikı Ruz-i mahşerde Aliy'el-Murtaza olsun	*Bolluk günü olan mahşerde seçilmiş kişi ola*
Bulup ruhu yeniden oldu eski medrese ruşen	*Eski medrese ruhunu bulup yeniden parladı*
Suyun buldu, hemişe vakf-i enva'i du'a olsun	*Dua olsun ki çeşitli vakıflarla sürekli olarak suyunu buldu*
Bu ziba çeşme-i lezzet-fezayı eyledi icra	*Bu süslü, lezzet veren çeşmeyi inşa etti*
Ata' mü'minin şen Kevser-asâ multeca olsun	*İman etmiş olanlar bağışlansın, Kevser gibi sığınılacak yer olsun*
Ziyan lüle ile su-i sebuk tarihi işrab	*Ziyan lüle ile hafif su tarihi içirdi*
Buyur Ayn-i 'Ali'den ab-i safi iç, şifa' olsun 1244	*Buyur Ali'nin gözünden saf suyu iç şifa olsun M. 1827-28*

(Kırzıoğlu 1989: 68)

Kitabenin alttaki iki beytin çerçevesi arasında yer alan "*Ketebehu Feyzi Dede*" ibaresi hattatın imzasına işaret etmektedir.

Günümüze ulaşamayan Küçük Medrese'nin, önünde yer alan kare planlı çeşme kubbeyle örtülmüştür. Çeşme, su deposunun güney, kuzey ve doğu cephelerine yerleştirilmiş sivri kemerli nişler içerisindeki musluklardan oluşmaktadır. Daha sonraki

[7]Kasidenin tamamı için bkz. Fedai 2000: 86-90

bir dönemde kuzey cephedeki nişin içi boşaltılmış ve burası kapı olarak kullanılmıştır. Çeşmenin batı cephesinde sadece dikdörtgen bir kontrol penceresi yer almaktadır.

2.5. LEFKOŞA, KURU ÇEŞME

Eser Lefkoşa'da Kuruçeşme Sokağı üzerinde yer almaktadır. Günümüzde kullanılmayan çeşme arkasındaki duvara bitişik olarak, dikdörtgen bir kütle arz edecek şekilde inşa edilmiştir. Çeşmenin kitabesinde mermer, geri kalan bölümlerinde ise kesme taş kullanılmıştır (Fig. 17). Çeşme, sivri kemerli niş içerisinde yer alan kitabeye göre 1827-28 yılında Kıbrıs Valisi Ali Ruhi tarafından yaptırtılmıştır[8].

Çeşmenin sülüs hatlı, dokuz satırlık inşa kitabesinin okunuşu şu şekildedir (Fig. 18):

Kitabenin okunuşu:

Vali-i Mahrusa-i Kıbrıs o zat-i pür-himem
Beldenin ruhu makamında, aziz ü mefhar
Yani hem-nam-i Ali Ruhi Efendi kim odur
Ruh-bahşay-i rüsüm-i lütf-ü himmet göstere
Meskat-i re's-i saadet-efseri olmak ile
Oldu hayratiyle memlü beldenin her bir yeri
Bu mahalle resa-bina su olmamış idi revan
Görmemiş gözler bu lütfü min-i fethinden beri
Valideyn-i ehl-i beyt-i iffeti ervahına
Yabdı bu nev çeşmeyi mükrim-i mizac-ı bihteri ağırlayan huy üstün
Biri sadat-i kiramın ekrami Ahmet Ağa
Dahi nefise-i Mağrüfe Hanım olmuş biri
Bunların ervahını tatyib bünyad edüp
Eyledi icra zülal asa bu…(kazınmıştır)
Hükm-i sıhriyet ile icray-i şürut eyleyüp
Her birini kıldı bir ecr-ü sevabın mazharı
Geç bir ihlasıyla tarihin oku ezberleyüp
Hamd edüp Sübhana iç Ayn-i Ali'den kevseri
Sene 1244

Anlamı:

Büyük şehir Kıbrıs'ın çok himmetli valisi
Beldenin ruhu makamında izzetli övülmelere sebep
Ali Ruhi Efendi dediğimiz odur ki
……
Suyun kaynağı saadetli bir yer olmak ile
Şehrin her bir yeri hayratlarıyla doldu
Bu mahalleye su getiren olmamıştı
Fetihten beri gözler böyle bir şey görmemişti
Ev ehlinden olan annesinin temiz ruhu için
Bu yeni güzel huylu ağırlayıcı çeşmeyi yaptı
Biri şerefli büyüklerinden kısa Ahmet Ağa(babası)
Diğeri ise güzel Mağrufe Hanım(annesi)
Bunların ruhlarını hoş bina edip
Hoş su veren bir çeşme meydana getirdi
Akraba hükmü ile şartlar eyleyip
Her birini sevabına mazhar kıldı
Geçtiğinde içten bir şekilde tarihini ezberleyip oku
Allah'a hamd edip iç Ali'nin pınarından kevseri

(Bağışkan 2005: 406).

Çeşme, önceleri Karakaş Bahçesi içerisinde yer almaktaydı. 1958 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yerinden sökülerek sadece tek cephesi şimdiki mahalli olan Kuruçeşme Sokağı'na taşınmıştır. Günümüzde kullanılmayan çeşmenin 1980'lere kadar işlevini sürdürdüğü bilinmektedir (Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü 1982: 39)

[8] Hikmetağalar'nın verdiği bilgilere göre çeşme Karakaşzade İbrahim Ağa Vakfına ait görünmektedir. (Hikmetağalar 1996: 241)

2.6. LEFKOŞA, BÜYÜK MEDRESE ÇEŞMESİ

Çeşme, Ali Ruhi Efendi tarafından H.1243 (M. 1827-28) yılında Büyük Medrese'ye eklenmiştir. Medrese 1936 yılında yıktırılınca çeşmesi de yerinden kaldırılarak aynı alanda yaptırılan imam-hatip mektebinin arkasına taşınmıştır[9]. 1980'li yıllara kadar varlığını devam ettiren çeşme (Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü 1982: 38), son zamanlarda[10] aynı alana bir depo inşa edilince tamamen ortadan kaldırılmıştır (Hikmetağalar 1996: 247)[11]. Çeşme Arap Ahmet Suyu'ndan beslenmekteydi (Altan 1986: 635).

Bu gün Lefkoşa'da Mevlevi Müzesi'nin avlusunda bulunan çeşme kitabesi birçok araştırmacı tarafından okunmuştur (Alasya 1964: 179; Bağışkan 2005:404; Hikmetağalar 1996**:** 246; Yorulmaz 2009: 100; Oğuz ve Çuhadaroğlu 1975: 5; Konur 1946: 83-84). (Fig. 19) Türkçe metni şu şekildedir:

Kitabenin okunuşu	**Anlamı**
Maşallah	*Allah korusun*
Ali Ruhi Efendi vali-i mahrusa-i Kıbrıs	*Kıbrıs şehrinin valisi Ali Ruhi Efendi*
Güruh-u hacegan-ı devlet icre ümded'ül-eşbah	*Devletin hocalar güruhu ….*
Kudümüyle vatangah-ı kadimin idicek teşrif	*Gelişiyle kadim vatanına teşrif edecek*
Nice ef'ali hayrın masdarı oldu bifazlillah	*Nice fiilleri hayırlara vesile oldu*
Bu ziba medrese muhtacı ab-ı lütfidi gayeh	*Bu güzel medresenin suya ihtiyacı vardı*
Getürdü suyun icra eyledi ol zat-ı alicah	*Getirdi suyu o yüksek mevkili zat*
Susuzluktan seraser suhte olmuş idi sükkanı	*Susuzluktan baştanbaşa yanıp tutuşmuştu burada oturanlar*
Yetişti Hızırveş atşân imdat eyledi nagah	*Hızır gibi yetişti susuzlara yardım etti hemen*
Reva cari olursa su gibi halkın lisanında	*İnşa edilirse su gibi halkın dilinde*
Dua-yı devlet-i feyzi kabule olarak hem-rah	*Bolluk duası kabul olarak…*
Dedim bir beyit içinde iki tarih-i dilara kim	*Bir beyit içinde iki güzel tarihi dedim ki*
Keramend kâtibine ziver ezkar olsun her gâh	*Layık yazıcısına süslü zikirler olsun her yer*
Bu ala çeşme-i zemzem nümunu hasebetenlillah	*Bu ala zemzem çeşmesine benzer Allah rızası için*
Ali Ruhi Efendi kıldı inşa fisebilillah	*Ali Ruhi inşa kıldı karşılık beklemeden*
H. 1243	*M. 1827-1828*

2.7. LEFKOŞA, BÜYÜK MEDRESE MUVAKKİTHANESİ

Büyük Medrese'den günümüze hiçbir kalıntı ulaşamamıştır. Ancak Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri'nden Ali Ruhi Efendi'nin Büyük Medrese içinde bir muvakkithane yaptırdığını öğrenmekteyiz. H. 25 Cemaziyelevvel 1282 (M. 16 Ekim 1865) tarihli kayıtta Kıbrıs eski Muhassılı Ali Ruhi Efendi tarafından Lefkoşa'daki Büyük Medrese içinde yaptırılan muvakkithanenin muvakkitliğine (vakit hesabı yapan kimse) Ömeriye Mahallesi'nden

[9] İsmet Konur zamanla harap olan çeşmenin kitabesinin medresenin iç tarafında yeni yaptırılmış olan çeşmenin üzerine nakledildiğini yazmaktadır (Konur 1946: 83).
[10] Makale 1990-1993 yılları arasında yazılmıştır (Hikmetağalar 1996: 247).
[11]Tuncer Bağışkan 1932 yılında Selimiye Meydanı'nda yapılan düzenleme çalışmalarında medresenin ortadan kaldırıldığını yazmaktadır. Geriye kalan kare planlı çeşme ise 1980'li yıllara kadar Sultan Mahmut Kütüphanesi'nin kuzeydoğusundaki binaların arkasındaki bahçede kalmıştır. Mermer kitabesi ise Mevlevi Müzesi'ne getirildiğini aktarmaktadır(Bağışkan 2005**:** 404). Günümüzde çeşmeye dair bir kalıntı bulunmamaktadır.

Osman Efendi bin Mehmed'in tayin edilmesi kararı alınmıştır (K.Ş.S. Küçük Vakfiye, 61/1). Bununla ilgili olarak şer'iyye sicillerinde başka bir kayda rastlanmamaktadır.

Muvakkithanenin kesin inşa tarihi ve mimarisi hakkında herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Eserin Ali Ruhi Efendi'nin muhassıllığı döneminde 1826-1831 yılları arasında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Araştırmamız sırasında Büyük Medrese'nin yıkılmadan önce çizilmiş eskizine rastlanmıştır. Ancak bu çizimde muvakkithane tesit edilememiştir. (Fig. 20)

3. SONUÇ

Ali Ruhi Efendi'nin 19.yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs muhassıllığı görevine atanmasına kadar, hayatıyla ilgili pek fazla bilgiye rastlanmamıştır. Kıbrıs Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Kıbrıs muhassıllığına iki kere getirilmiştir. Göreve ilk başlaması H. Rebiülahir 1242 (M. Kasım 1826) tarihinde Tersane Hazinesi tarafından atanmasıyla olmuştur. Osmanlı Devleti'nin buhranlı bir döneminde Kıbrıs muhassıllığı görevine atanmasıyla başlattığı yoğun imar faaliyetleriyle kısa sürede Kıbrıs halkının sevgisini kazanmıştır. Halkın kendisinden memnun kalması üzerine Ali Ruhi Efendi H. 11 Zilkade 1243 (M. 25 Mayıs 1828) tarihinde tekrar Kıbrıs muhassıllığına atanmıştır.

Ali Ruhi Efendi'nin Kıbrıs'taki hayır işlerinin sosyal hizmet alanında olduğu görülmektedir. Eserlerinin tümü Lefkoşa'nın Surlar İçi bölgesinde yer almaktadır. Ali Ruhi Efendi'nin şimdiye kadar bu bölgede dört çeşme, bir cami, bir sıbyan mektebi, bir muvakkithane ve bir kütüphane yaptırdığı tespit edilebilmiştir. Kurduğu vakıflarla da bu hayırların devamlılığını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Alasya, Halil Fikret. 1964. *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri***,** Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

Altan, Mustafa Haşim. 1986. *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi,* Kıbrıs: Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları

An, Ahmet. 2002. *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler,* Ankara: Akçağ Basım, Yayım Pazarlama A.Ş.

Bağışkan, Tuncer. 2005. *Kıbrıs'ta Osmanlı Türk Eserleri*, Lefkoşa: Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Derneği Yayını

Çuhadaroğlu Fikret ve Oğuz Filiz. 1975. "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", *Röleve ve Restorasyon Dergisi,* 2: 1-76

Devellioğlu, Ferit. 2003. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları

Gazioğlu, Ahmet C. 1994. *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878),* Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi

Kırzıoğlu, Fahrettin. 1989. "Fotoğraflarla Kıbrıs Türk İslam Kitabeleri", *Arkaik Dönemden Bugüne Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Turizm Politikası*, 52-74.

Kıbrıs Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü. 1982. *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Lefkoşa: Kıbrıs Eski Eserler ve Müzeler Dairesi Müdürlüğü Yayını

Yenişehirlioğlu, Filiz. 1989. *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıtları,* Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları

Yorulmaz, Bülent. 2009. *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşı Yazıtları,* Lefkoşa.

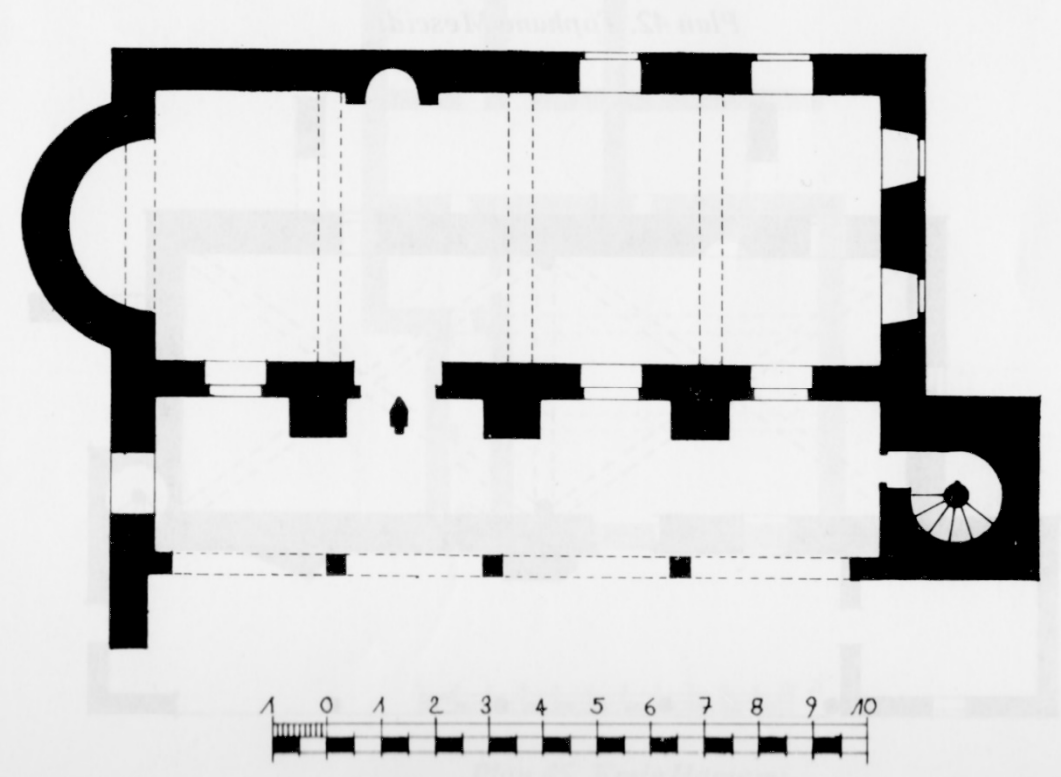

Fig. 1 Laleli Cami Planı (F. Oğuz ve F. Çuhadaroğlu'ndan).

Fig. 2 Laleli Cami harimi.

Fig. 3 Laleli Cami kitabesi.

Fig. 4 Laleli Cami Çeşmesi.

Fig. 5 Laleli Cami Çeşme kitabesi.

Fig. 6 Laleli Sıbyan Mektebi kitabesi.

Fig. 7 Sultan II. Mahmud Kütüphanesi.

Fig. 8 Taş kitabe.

Fig. 9 Ahşap kitabe.

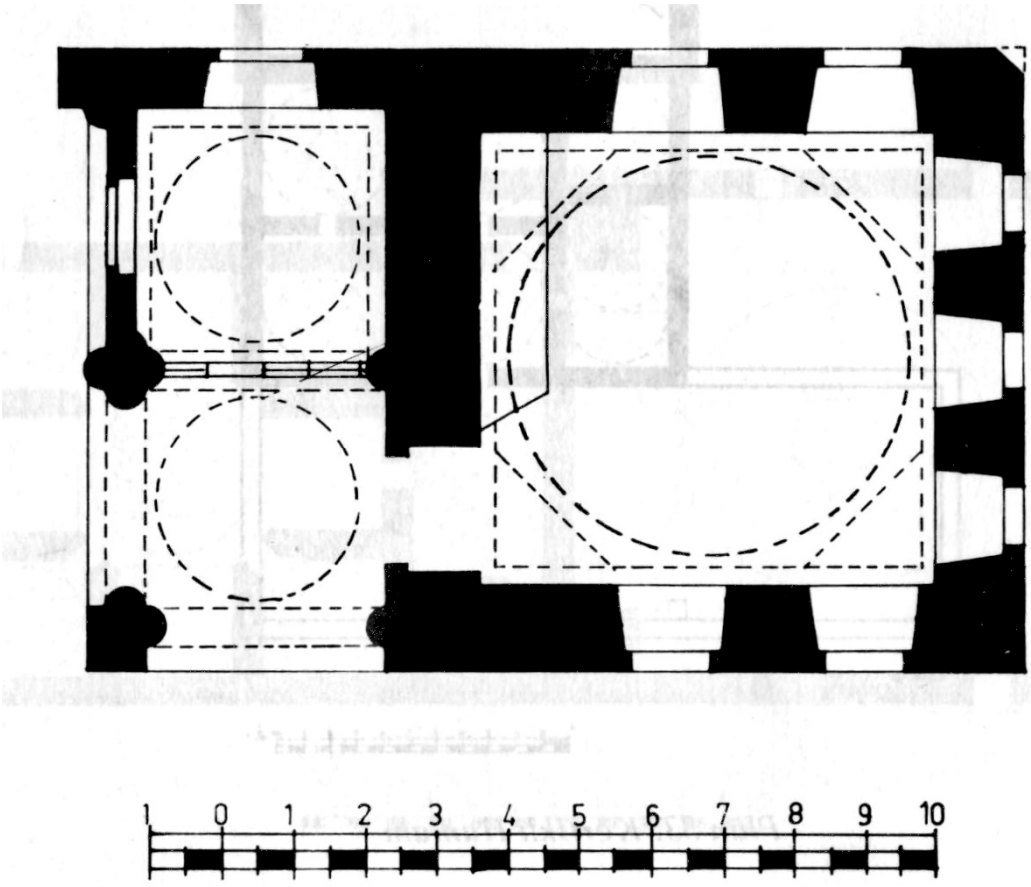

Fig. 10 II. Mahmut Kütüphanesi planı.

Fig. 11 Sultan II. Mahmut tuğrası.

Fig. 12 Girişin üzerindeki kitabe.

Fig. 13 Yazı şeridi.

Fig. 14 Yazı şeridi detay.

Fig. 15 Lefkoşa Küçük Medrese çeşmesi.

Fig. 16 Lefkoşa Küçük Medrese çeşme kitabesi.

Fig. 17 Kuru Çeşme.

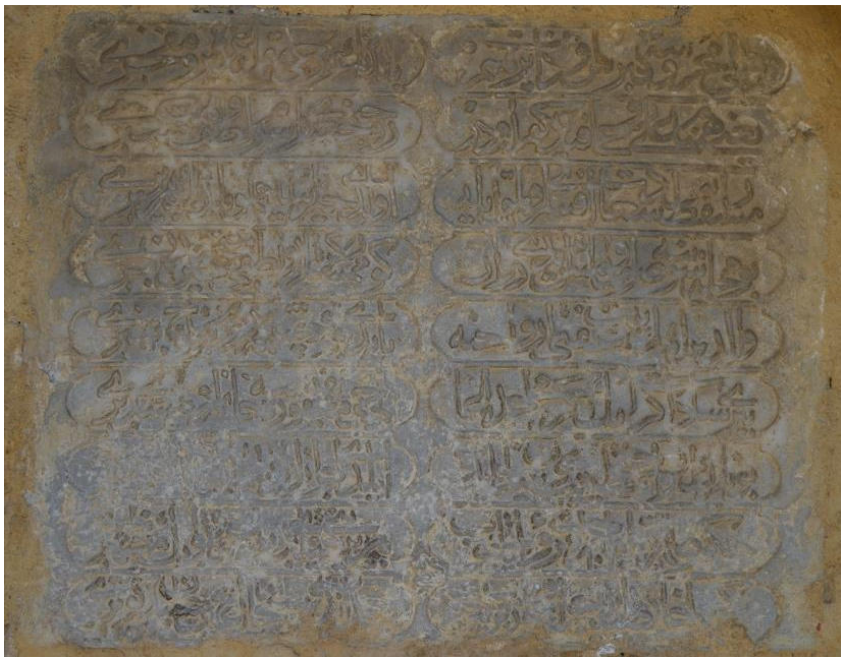

Fig. 18 Kuru Çeşme kitabesi.

Fig. 19 Lefkoşa Büyük Medrese çeşme kitabesi.

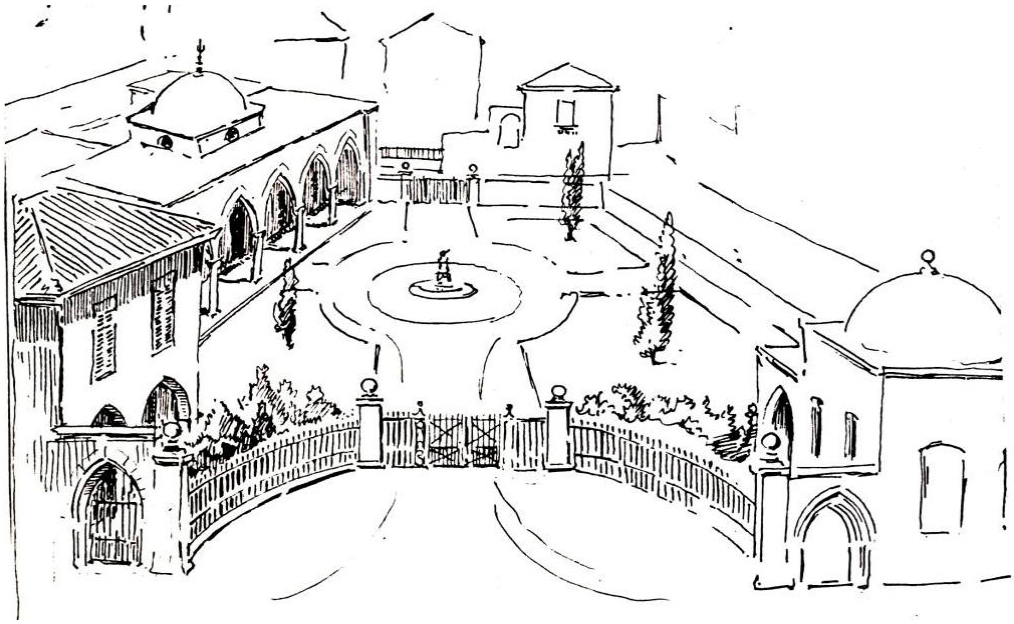

Fig. 20 Lefkoşa Büyük Medrese(M. Haşim Altan'dan).